

INTERNETNING SHAXSGA TA'SIRI MUAMMOSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Rustam Uskanovich Otamuratov, O'zbekiston
milliy universiteti Jizzax filiali, "Oila
psixologiya"si kafedrası o'qituvchisi

Otamuratova Sarvinoz Abdurazakovna,
O'zbekiston milliy universiteti magistri

E-mail.rustamota1989@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada shaxslarga ta'sir etishi, aynan ta'sir etish jarayonidagi shaxs o'zligini anglash jarayonida paydo bo'luvchi psixologik xususiyatlari, Internetning shaxsga ta'sirini o'rgangan olimlar nazariyalari masalalari ham keng yoritilgan.

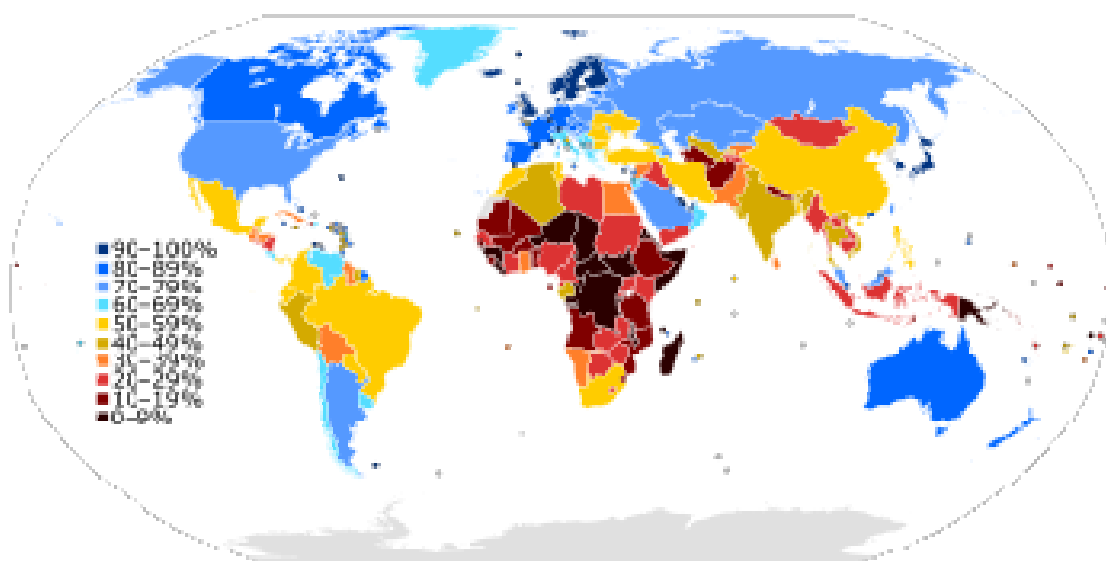
Kalit so'zlar. Virtual muhit, ijtimoiy-iqtisodiy, kommunikatsiya, semantic, koordinata, empatiya, frustratsiya, stereotip, sotsializatsiya, virtualizatsiya, fobiya, rigid.

Virtual muhit – bu hodisa yoki hodisalar jarayonlarni taqlid qiluvchi real dunyo bo'lagining kompyuter modeli hisoblanadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida axborot muhitini yaratish va rivojlantirish g'oyasi muhim va dolzarbdir [1, 32].“Axborot muhiti” atamasini tushunish nafaqat ma'lumotning odatiy manbalarini, balki virtual komponentni ham o'z ichiga oladi [2, 3].Bugungi kunda virtual muhitda, juda ham ko'plab imkoniyatlar mavjud bo'lib, ko'plab ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, tibbiy, hissiy nominal va boshqa jarayonlar, kommunikatsiyalar, uning fazoviy va vaqtinchalik xususiyatlarining o'zgarishi, bu albatta faoliyatni kengaytirish, ularning tabiatini o'zgartirish virtual muhitda nihoyatda oson kechadi. Bu sohalarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Ammo bu faoliyatning ijobiy tomoni bo'lsada uning salbiy tomoni ham mavjud: Masalan:Virtual makonda

hayot kechirish sizni biz o'ylagandan ham ko'ra xavfliroqdir. Masala shu qadar dolzarb va murakkabki, uni so'zsiz muammo darajasiga ko'tarsa bo'ladi. Nima uchunki? Chunki avvalo, bizda bor bo'lgan faktlarga yuzlansak. Bugungi dunyoda har bir xodim shaxs kuniga o'rtacha hisobda 5-6 soat vaqtini kompyuter yoki virtual muhitda o'tkazadi. Telefon so'zlashuvlari, televizor, internet va kompyuter o'yinlarini qo'shib hisoblaganda, bu raqam ikki baravarga ortadi. Demak, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish uchun kunning teng yarmini sarflar ekanmiz. Yoshlar orasida esa mobil telefonlardan keyingi o'rinda internet eng ommaviy aloqa vositasi ekanini isbotlashning hojati ham bo'lmasa kerak. Sotsiologik tadqiqotlarga ko'ra, yer yuzi aholisining 22 foizi internetdan har kuni foydalanadi (2019). Yana bir qiziq ma'lumot: hozir global tarmoqda eng ko'p ko'riluvchi yuzta veb-saytning yigirmatasi ijtimoiy tarmoqlar turkumiga kiradi, yana oltmishtasi u yoki bu jihatdan ijtimoiy mazmundagi saytlardir. Uning fonida internet va ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilarining sonigina emas, ushbu tarmoqlarning insonlarga ko'rsatayotgan ta'siri ham sezilarli ravishda ortib borayotgani yaqqol ko'zga tashlanmoqda [12].

Ularning har biri bog'langan Internet real muhitni aks ettirish vositasi va ayni paytda voqelikni qurish shartidir. U boshqa munosabatlar, me'yorlar va qadriyatlarni talqin qiluvchi shaxsning sotsializatsiyasining yangi ta'sirlarini ochib beradi va pirovardida u ehtiyojlarga, munosabatlar tizimiga, zamonaviy ma'noning semantik koordinatalarining tuzilishiga ta'sir qiladi. Zamonaviy yuqori texnologiyali aloqa vositalarining, birinchi navbatda, Internetning jadal rivojlanishi sub'ektning shaxslararo munosabatlar tizimida bilvosita aloqa ulushining oshishiga olib keladi (A.E.Voiskunskiy)[4,17]. Shu joyda biz biladigan Internet haqida qisqacha so'z. **Internet** 1950-yillarda kompyuterlarning rivojlanishi va deyarli bir vaqtning o'zida turli mamlakatlarda, birinchi navbatda, AQSh, Buyuk Britaniya va Fransiyadagi ilmiy va harbiy laboratoriyalarda global kompyuter tarmoqlarining ilmiy va amaliy konsepsiyalarining paydo bo'lishi bilan boshlandi. Internetni qurish

tamoyillari birinchi marta 1969-yilda AQSh harbiy agentligi DARPA buyrug‘i bilan yaratilgan ARPANET tarmog‘ida qo‘llanilgan. ARPANET yutuqlaridan foydalanib, 1984-yilda AQSH Milliy fan fondi universitetlar va kompyuter markazlari o‘rtasidagi aloqa uchun NSFNET tarmog‘ini yaratdi. Yopiq ARPANET-dan farqli o‘laroq, NSFNET ulanish uchun nisbatan bepul edi va 1992-yilga kelib, unga 7500 dan ortiq kichik tarmoqlar, jumladan 2500 tasi AQShdan tashqarida ulangan. NSFNET yadro tarmog‘ining tijorat maqsadlarida foydalanishga o‘tkazilishi bilan zamonaviy Internet paydo bo‘ldi. 1980-yillarga qadar kompyuter tarmoqlari asosan ixtisoslashtirilgan muassasalar xodimlari uchun mavjud edi va 1980-yillarda shaxsiy kompyuterlar (ShK) shaxsiy foydalanishda tarqala boshladi, bu esa tarmoqlarga katta talabni keltirib chiqardi (bundan oldin ommaviy axborot vositalarini qo‘lda uzatish edi). Hozirda Internetdan foydalanuvchilar soni 1-rasmda berilgan.

1-rasm. Internetdan foydalanuvchilar soni. www.wikipedia.org saytiga asosan.

Muammoning rivojlanish darajasi. Psixologiya fanida shaxsning boshqa muhim shaxslar bilan munosabatlarini turli sohalarda o‘rganish 20-asr boshidan boshlab amalga oshirildi. Ushbu masalaga dastlabki qiziqish ramziy interaksionizm va personologiya vakillari (U. Jeyms, C. Kuli, J. Mid) tomonidan namoyon bo‘ldi [10, 4]. Ularning asarlarida shaxsning ijtimoiy muhitini baholashda shaxsiyatni

interyerlashtirishning tanlangan tabiati qayd etildi. Kommunikativ jarayon strukturasi virtual kommunikativ makonni tashkil etishning texnik xususiyatlariga muvofiq o'zgarishi vositachilik aloqasi sub'ektlari xususiyatlarining tabiiy o'zgarishiga olib keladi. Insonni internet-kommunikatsiya resurslaridan foydalanishga yo'naltirish muammosini o'rganishning ahamiyati zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning psixologik oqibatlariga ilmiy baho berish zarurati bilan bog'liq (A.N.Arestova, E.P.Belinskaya, A.E.Voiskunskiy va boshqalar) [5, 23].

Maishiy psixologiyada shaxs birinchi navbatda boshqalar bilan o'zaro munosabat jarayonida rivojlanadi va faqat shu holatdagina sub'ektivlik sifatiga ega bo'ladi, degan tezis madaniy-tarixiy kontseptsiyaga (L.S.Vigotskiy), faoliyat yondashuvida ishlab chiqilgan (A.N.Leontev, S.L.Rubinshteyn), subyektivlik psixologiyasi (K.A.Abulxanova-Slavskaya, L.I.Antsyferova, A.V.Brushlinskiy), munosabatlar psixologiyasi (A.A.Bodalev, V.N.Myasishchev, A.V.Petrovskiy), aks ettirilgan subyektivlik nazariyasi (V.A. Petrovskiy) [6, 8] tomonidan talqin etilgan.

Agar shaxs ushbu jamiyat tomonidan tasdiqlangan me'yorlar, qadriyatlar, xatti-harakatlarning stereotiplarini o'rgansa, zarur ijtimoiy rollarni o'zlashtirsa, sotsializatsiya muvaffaqiyatli deb tan olinishi odatiy holdir. Lekin har doim ham sotsializatsiya progressiv yuqoriga ko'tariladigan harakat emas. Bu jarayon dinamik, murakkab, ziddiyatli, ko'pincha inqirozlar bilan birga keladi. "Inson har doim ham sotsializatsiya inqiroziga dosh bera olmaydi va uning shaxsiyatining keyingi rivojlanishi yuqori sotsializatsiya traektoriyasini kuzatmasligi mumkin" Keling, Internet muhitida qoniqarli yoshlarning ehtiyojlarini hisobga olishga murojaat qilaylik. Shunday qilib, V.Pleshakov Internet muhiti [7, 5] yordamida qondirish mumkin bo'lgan ehtiyojlarni ajratib ko'rsatdi, ya'ni: 1) fiziologik; 2) ekzistensial; 3) ijtimoiy; 4) nufuzli; 5) ruhiy. Biz V.Pleshakov tomonidan taklif qilingan ehtiyojlar tipologiyasidan va u tomonidan ishlab chiqilgan "Internet muhitida qondirilgan ehtiyojlar diagnostikasi" testso'rovnomasidan foydalanamiz [8, 15]. Internet insonga ochlik va tashnalik, erotik tarkibdagi internet resurslariga kirish - jinsiy istak ehtiyoji

kabi fiziologik ehtiyojlarni qondirishga imkon beradi. Zamonaviy dunyoda Internet yordamida kiyim-kechak, gigiyena vositalari, dori-darmonlar va boshqalarni ham sotib olish mumkin. Shu tarzda xaridlarni amalga oshirib, odam vaqtini sezilarli darajada tejaydi, asta-sekin uyda, assortiment bilan tanishish, izohlarni o‘qish imkoniyatiga egabo‘ladi [9, 68]. Vaqt o‘tgan sayin sizni biz tomonimizdan xarid qilish uchun Internet resurslaridan foydalanish usullari ham o‘zgarib borishi ehtimoldan yiroq emas. Shuni ta’kidlash kerakki, Internet orqali mahsulot va zaruriy narsalarga buyurtma berish, odam u yoki bu sabablarga ko‘ra do‘konga borish yoki borish imkoniga ega bo‘lmagan vaziyatdan chiqishning ajoyib usuli hisoblanadi, bu ekzistensial ehtiyojlarni qondirish [11, 234] Internet muhitida qondiriladi, chunki kompyuter texnologiyalarining keng tarqalganligi va mavjudligi va zamonaviy yashash maydonining global internetlashuvi insonga qulaylik va yashash sharoitlarining barqarorligini his qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, ko‘plab tadqiqotchilar anonimlik va muloqotda “sinov harakatlari” imkoniyatini yaratishga hissa qo‘shadigan og‘zaki bo‘lmagan tarkibiy qismlarning yo‘qligi sababli Internet foydalanuvchilarining onlayn muloqot holatini o‘z-o‘zini baholash xavfsizligini bir necha bor ta’kidladilar. Suhbatdoshlar orasida sezilarli anonimlikni ta’minlash, virtual muhitni asosiy qulayliklaridan biri sanaladi, video suhbatlar esa bundan mustasno, yuqorida aytilgan jarayonlarda shaxslararo munosabatlar, muloqot jarayonlari va fikrlashish yanada ochiqlik va psixologik qulaylikka olib keladi. Internetda inson o‘zi uchun qulay bo‘lgan suhbatdoshlar doirasini va vaqtini bemalol yaratishi mumkin. Aytaylikki, elektron pochta orqali o‘zaro aloqada tizimli nazoratni amalga oshirish qobiliyati va ba’zi foydalanuvchilarning o‘z xavfsizligiga bo‘lgan ehtiyojini ham qondiradi [11, 215]. Shaxslararo o‘zaro ta’sir etish mexanizmlari ijtimoiy ehtiyojlar boshqa foydalanuvchilar bilan kiber aloqani o‘z ichiga olgan Internet foydalanuvchilari va o‘zi haqida ma’lum ma’lumotlarni ko‘rsatish, qiziqishlar bo‘yicha “do‘stlar” topish va kiber aloqani amalga oshirish mumkin bo‘lgan Internet muhitining ijtimoiy tarmoqlari tomonidan qondiriladi. Kommunikativ muloqotda

haqiqiy hayotda tanish bo'lgan odamlar, bir-biriga kiberfazoda bemalol muloqot qilishi bilan birga bir-birini yuzma-yuz tanimagan begonalr ham tanish bo'lganlar kabi bir xilda muloqot yoki aytaylikki, ta'sir eta olishadi. Internet tomonidan qondiriladigan ehtiyojlarning navbatdagi turi obro'li ehtiyojlardir. Internet-resurslar yordamida foydalanuvchilar boshqa odamlarning ijodi bilan ham tanishishlari va o'z ijodlarini boshqalarga namoyish etishlari mumkin (fotosuratlar, sayohat yozuvlari, musiqa, videolar, she'rlar, turli xil hunarmandchilik, tikuvchilik, trikotaj va boshqalar). Lekin, virtual muhit ijtimoiylashuvi bahsli sanaladi. Ba'zi bir foydalanuvchilarning o'z xavfsizligiga bo'lgan ehtiyojini ham qondiradi. Shunday qilib, Internet insonga ko'plab ehtiyojlarni qondirish imkoniyatini berib, tarmoq orqali ulangan oddiy kompyuterlar to'plamidan Internet foydalanuvchilari jamoasiga, ularning xatti-harakatlarini ma'lum qoidalar va qonunlar bilan bog'laydigan odamlar jamoasiga aylandi.

Xulosa. Shunday qilib, virtual muhit - haqiqiy faoliyat sohasiga, shaxs hayotining muhim qismiga aylanadi, insonning o'zida ko'p narsalarni o'zgartiradi - uslub, turmush tarzi, odatlar, qiziqishlar doirasi va muloqotni ham. Internetning asosiy vazifasi kundalik hayot makonini ifodalashdir, chunki Internet nafaqat ijtimoiylashuv vazifasini amalga oshirishga qodir, balki jamiyat hayotidagi hodisa va hodisalarga ma'lum maqom, ahamiyat, obro'-e'tibor berish sanaladi. Bugungi dunyo yoshlari-son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Bugun internet madaniyati, virtual madaniyat, axborot madaniyati, ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish madaniyati kabi tushunchalar hayotimizdan o'rin egalladi. Yoshlarda internet olamida o'z o'rnini to'g'ri belgilash va foydalanuvchilar bilan to'g'ri muomala qilish, virtual olamdagi axborotlarni to'g'ri tahlil qilish malakasini shakllantirish davr talabidir. Kundalik hayotimizda har narsaning salbiy va ijobiy tomoni bo'lgani kabi zamonaviy texnika vositalaridan foydalanishda ham me'yorga amal qilmog'imiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Смольянинова, Т. С. Образ другого человека как основа формирования идентичности личности / Т. С. Смольянинова, Т. А. Петряева, Ю. А. Бусыгина // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 4: Педагогика. Психология. - 2020. - № 56. - С. 30-40.
2. Соколова, Д. М. Основные тенденции виртуализации социального в информационную эпоху / Д. М. Соколова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. - 2013. - Т. 13. - № 2. -С. 61-64.
3. Otamuratov, R.U. (2022). O‘SMIRLARDAGIKASBIYO‘ZLIGINI ANGLASHIDAGIXAVOTIRLANI SHNINGPSIXOLOGIKXUSUSIYATLARI. *Fanlararo tadqiqotlar uchun Markaziy Osiyo tadqiqot jurnali (CARJIS)* , (Maxsus soni 1), 49-54.
4. Otamuratov, R.U. va Ochilova, M. (2022). EMOTSIONAL INTELEKT TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK O‘ZIGA XOSLIGI. *Fanlararo tadqiqotlar uchun Markaziy Osiyo tadqiqot jurnali (CARJIS)* , (Maxsus soni 1), 54-58.
5. Uskanovich, OR (2022). PSIXOLOGIYADA XAVOTIRLANISHNING ILMIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Zamonaviy ilmiy va texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali* , 494-498.
6. P.U.Otamuratov., Ўқувчиларда касбий мотивациялар шаклланишининг психологик омиллари. Ўзбекистонда психологияни ривожлантириш муаммолари: назария ва амалиёт уйғундиги. 2021., - 282 б.
7. R.U.Otamuratov, S.A.Otamuratova., Та’лим jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish., МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами., 2021., 494 б.

8. R.U.Otamuratov., Kasbiy tanlovlardagi xavotirlanishning psixologik xususiyatlari., ГЛОБАЛ ДУНЁДА ПСИХОЛОГИЯ ФАНИ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ, ЧАҚИРУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР Профессор Эргаш Ғозиевич Ғозиев хотирасига бағишланган Республика илмий-амалий конференцияси материаллари 16 феврал 2022 йил 2022 у., - 379 б.
9. X.Рухиева, P.Отамуратов., Ўсмирлик даврига хос бўлган суицидал хулқ-атворнинг психодиагностикаси., “Tafakkur tomchilari”Т-2021., 237-241-bet.
10. Sh.E.Yuldashev, R.U.Otamuratov, E.M.Safarova., Voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi suisidal holatlar psixoprofilaktikasi va diagnostikasi., “Fan va ta’lim” Т-2022., 4,231-bet.
11. R.U.Otamuratov., Kasbiy motivatsiyalarda qo‘rquv va xavotirlanish psixokorreksiyasi, magistrlik dis., Т-2022., 79-bet.
12. Zakirovich, Djumanov Sherali. "TALABALARDA KOMMUNIKATIV QOBILİYATLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research* (2022): 543-545.
13. Джуманов, Ш., & Холикулова, С. (2022). Талабаларда коммуникатив қобилиятларни шакллантириш имкониятлари. *Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы*, 1(1), 513-515.
14. XXX S. A. et al. PSYCHOLOGICAL DESCRIPTION OF THE CONCEPT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 7. – С. 71-75.
15. XXX, Sharafitdinov Abdulla. "CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGERS." *European Journal of Interdisciplinary Research and Development* 8 (2022): 22-25.
16. XXX, Sharafitdinov Abdulla. "Scientific-Theoretical Psychological Analysis of Personal Activity Motivation." *Zien Journal of Social Sciences and Humanities* 14 (2022): 72-75

17. Ergashevich, Y. S. (2022). KIBERHUJUMLARDAN HIMOYALASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 46-49.
18. Ergashevich, Y. S. (2022). Psychology of modern leadership as an important phenomenon of effective management”. Intenational Journal of Early Childhood Special Education ISSN, 1308-5581.
19. Arakulov, G. (2023). ВНИМАНИЕ – ВАЖНОЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ У ДОШКОЛЬНИКОВ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7681>
20. Arakulov, G. (2023). АГРЕССИЯ - ЎСМИРЛАРДА ТАЖОВУЗКОРЛИК ШАКЛЛАНИШИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ФЕНОМЕН СИФАТИДА. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7714>
21. Djumanov, S. (2023). TALABALARDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOSIGA YONDASHUVLAR VA TUSHUNCHALAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7719>
22. Yuldashev, S. (2023). LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA SINFRANBARINING O‘RNI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7716>
23. Yuldashev, S. (2022). KIBERHUJUMLARDAN HIMOYALASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/6548>

24. Rahmatullayeva, M., Rashidova, G., & Karakulova, U. (2023). XXI ASRDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7721>
25. <https://mirarab.uz/ruknlar/213>